

Zastupitelské
demokracie (režimy,
systémy) – soudobá
skutečnost

- Existují dva hlavní druhy zastupitelských demokracií:

prezidentské a parlamentní

- Základní rozlišení obou druhů spočívá v odlišném rozdělení kompetencí a vzájemných vztahů exekutivy (moci výkonné) a legislativy (moci zákonodárné)
- Pozn.: judikativa (moc soudní) je v obou modelech oddělena od jiných mocí

- **V případě *parlamentní demokracie* existuje silné propojení obou mocí -** exekutiva či přesněji vláda vychází z legislativy - je jí odpovědná; je tak legitimována nepřímo.
- Parlament je představitelem suverenity lidu. Je oddělena hlava státu (prezident či monarcha) a hlava exekutivy (předseda vlády).
- Parlament získává svou legitimitu prostřednictvím voleb, hlava státu je v republikánském zřízení volena parlamentem, v případě monarchie se uplatňuje zásada dědičnosti.
- V parlamentarismu připadá prezidentovi hlavně reprezentativní funkce (totéž platí v případě panovníka v monarchii).
- **V *prezidentském systému* jsou legislativa a exekutiva důsledně odděleny a jsou na sobě nezávislé.**
- V prezidentských systémech je na rozdíl od parlamentarismu dělení moci upraveno tak, že suverenitu lidu představuje legislativa i exekutiva, které jsou voleny lidem a mají tak samostatnou legitimitu. Je spojena hlava státu a hlava exekutivy v jedné osobě, prezident stojí v čele vlády.
- V prezidentských demokraciích má hlava státu mnohem silnější postavení a pravomoci než v parlamentních demokraciích.

Velká Británie – klasický příklad parlamentní demokracie

- U Velké Británie se mnohdy nemluví ani tak o suverenitě lidu, jako přímo o suverenitě parlamentu.
- Parlament není ničím omezen, teoreticky je parlamentní většina omezena pouze časem, tj. volebním obdobím, ve skutečnosti však i politickou kulturou a tradicí (Británie má tzv. nepsanou ústavu).

- Britský parlament je dvoukomorový, dominantní postavení má Dolní sněmovna, volená relativním většinovým systémem. Díky němu získává ve sněmovně téměř vždy většinu jedna strana, jež je pak schopna sestavit jednobarevnou vládu.
- Druhá velká strana se stává tzv. oficiální opozicí Jeho veličenstva a sestavuje stínovou vládu.
- Soupeření konzervativců a labouristů
- Mimořádně silné postavení premiéra

- Horní sněmovna ztratila do počátku 20. století většinu svých pravomocí a může pouze pozastavit na určitou dobu platnost zákonů schválených Dolní sněmovnou. Její role je spíše ve vylepšování předloh zákonů bez přímého stranickopolitického tlaku projevujícího se v Dolní sněmovně.
- Horní sněmovna volena, nýbrž skládá se ze zástupců dědičné šlechty (dříve asi 800 lordů), po nástupu labouristů k moci v roce 1997 došlo k redukci na 92, kteří ve sněmovně zasedají trvale. Další členové Horní sněmovny jsou jmenováni králem (na návrh premiéra – doživotní členové sněmovny s titulem) a dále zde zasedají církevní hodnostáři (biskupové a arcibiskupové anglikánské církve).
- Horní sněmovna plní v britském vládním systému rovněž roli strážce ústavnosti (chybí klasický ústavní soud).
- Panovník – formálně velké pravomoci, fakticky je ovšem nevyužívá

Parlamentní demokracie dnes v rámci západní a střední Evropy drtivě převažují a je jimi většina členských zemí EU. Značně se ovšem od sebe někdy liší (výjimkou není ani – z hlediska „čistého“ modelu významná anomálie - přímá volba prezidenta).

USA – příklad prezidentské demokracie

- Zákonodárnou moc má Kongres, skládající se ze Sněmovny reprezentantů (z každého státu počet poslanců ekvivalentní k počtu obyvatel daného státu) a Senátu (v každém státu se volí dva senátoři).
- Obě komory jsou voleny stejně jako ve Velké Británii Dolní sněmovna pomocí většinového volebního systému. Obě komory jsou ve svých pravomocích prakticky rovnoprávné.
- Sněmovna reprezentantů se volí každé dva roky, senátoři se volí na 6 let - 1/3 každé dva roky.
- Výkonnou moc má prezident volený ve volbách *formálně* prostřednictvím kolegia volitelů, tedy nepřímo.
- Ovšem fakticky jsou volitelé vázáni vůlí voličů, takže jde o formalitu. Prezident má právo veta vůči rozhodnutím Kongresu. Ten však toto veto může 2/3 většinou přehlasovat (zřídka úspěšné).

- Prezident je hlavou státu, řídí zahraniční politiku a je vrchním velitelem, ozbrojených sil. Předsedá vládě a disponuje rozsáhlým výkonným aparátem (administrativou).
- V jeho osobě jsou propojeny pravomoci předsedy vlády a prezidenta.
- Nejvyšší soud, což je ústavní soud USA, je jmenován prezidentem se souhlasem Kongresu na doživotí. Může prohlásit jakékoliv rozhodnutí výkonné či zákonodárné moci za nezákonné, pokud podle něj porušuje Ústavu.
- Kongres, prezident a Nejvyšší soud se nemohou navzájem odvolat či rozpustit. Výjimkou je pouze tzv. procedura impeachmentu

- Stranický systém – dvě velké formace ovšem chybí pevná stranická disciplína jako v Evropě (důležité pro fungování prezidentského systému)
- Prezidentské demokracie se dnes mimo Spojené státy ve velkém měřítku uplatňují především v Latinské Americe (jiné politicko-kulturní podmínky ovšem vedou někdy ke značně svébytným výsledkům z hlediska stability místních demokracií).

Semiprezidentská (poloprezidentská) demokracie – příklad Francie

- Zrod na konci 50. let 20. století (V. fr. republika)
- Rozdělení výkonné moci mezi prezidenta a vládu, respektive předsedu vlády.
- Předseda vlády, tak prezident jsou na sobě formálně nezávislí a požívají odlišnou legitimační bázi.
- Exekutiva funguje ve spolupráci prezidenta a vlády.
- Klíčovou osobou výkonné moci je prezident.
- Vláda v čele s předsedou vlády vykonává především běžnou exekutivní agendu. Předseda vlády je v obtížné situaci, kdy je závislý jak na prezidentovi, jenž jej může odvolat, tak na Národním shromáždění, které mu může vyslovit nedůvěru (obojí znamená ztrátu úřadu).
- Prezident má v případě ohrožení státu mimořádně silné pravomoci (může např. vyhlásit výjimečný stav, v jehož době může vyhlášovat nařízení s platností zákona, atd.)
- V normální situaci jsou ale prezidentské pravomoci menší, nemá výlučné postavení v oblasti výkonné moci (premiérská konkurence).
- Původně prez. mimořádně dlouhý mandát (7 let), od konce 90. let zkrácení na 5 let, přímá volba, nutná nadpoloviční 50 % většina pro zvolení.

- Legislativní moc má v páté republice dvoukomorový parlament - dolní komora (Národní shromáždění) je volená dle absolutního většinového systému na 5 let. Horní komora (Senát) je volena nepřímou prostřednictvím regionů na 9 let, každé 3 roky se 1/3 obnovuje.
- Národní shromáždění má výrazně silnější postavení (pravomoci) než Senát.
- Důležitost stranického propojení prezidenta a premiéra a nevýhody plynoucí z absence propojení.
- Ochrana ústavnosti - Ústavní rada (složená z bývalých prezidentů a devíti dalších členů jmenovaných na 9 let - 3 jmenuje prezident, 3 předseda Národního shromáždění a 3 předseda Senátu).
- Mimo Francie jsou/byly *někdy* za případ semiprezidentského modelu považováno Finsko (do roku 2000, kdy nová ústava posunula zemi blíže k parlamentní demokracii), Island nebo Portugalsko. Island i Portugalsko ovšem velmi vzdálené od fr. praxe.
- Semiprezidentský model vlády zavedla po pádu východního bloku celá řada středo a východoevropských zemí, některé z nich od něj ovšem záhy ustoupily (Polsko), v jiných (Rusko) je „kvalita“ místní demokracie více než sporná.